

Deeltijdarbeid – hoe verder?

Deeltijdarbeid neemt een steeds belangrijker plaats in in de discussie over herverdeling van werk. Ook in het kader van het kabinetsbeleid wordt er ten aanzien van de terugdringing van de werkloosheid veel hoop op gevestigd. In het parlement, getuige de lovende woorden gewijd aan dit fenomeen, en bij deskundigen, zie de bijdrage van Albeda in *ESB* van 15 oktober, is het niet anders 1).

In het *Centraal Economisch Plan 1986* worden ramingen van niet geringe omvang gegeven. Het aandeel van deeltijdarbeid in de totale werkgelegenheid zal volgens de prognoses stijgen van 26 procent in 1986 naar 32 procent in 1990 2). Het kabinet heeft daarenboven een aanvullend beleidsplan aangekondigd, waardoor er nog eens 50.000 banen in deeltijd zullen bijkomen. Zal dit alles lukken?

Bij een eerste beschouwing raakt de geïnteresseerde snel het spoor bijster. Het meest recente overzicht van ontwikkelingen hieraangaande, de *Rapportage Arbeidsmarkt 1986*, vermeldt een percentage deeltijdarbeid van 21,6 in 1983 en 23,5 in 1985 3). Afgaand op de daarin te onderkennen trend lijken we de 26 procent in 1986 niet te halen, om maar te zwijgen van de 32 procent in 1990. Zijn we ons rijk aan het rekenen?

In deze bijdrage zal ik trachten aan te geven dat, hoewel verschillende bronnen andere percentages noemen, over de toename van deeltijdarbeid in personen de komende jaren niet veel onenigheid hoeft te bestaan. Wel dient men voorzichtig te zijn bij het rekenen op vanzelfsprekende toeneming. Zonder gezamenlijke krachtsinspanning van sociale partners en overheid zal het wellicht niet lukken.

Percentages

We weten niet precies hoeveel mensen er in deeltijd werken. We weten het zelfs minder dan ooit. De *Arbeidskrachtentelling (AKT)*, een enquête bij personen, geeft een kleiner aandeel deeltijdwerkers dan de *Statistiek Structuur Arbeidsplaatsen (SSA)*, een enquête bij bedrijven. Het verschil lijkt groter te worden. Het Centraal Planbureau baseert zijn prognoses op de *SSA* en het meest gehanteerde arbeidsmarktoverzicht, de *Rapportage*, houdt het in de eerste plaats bij de *AKT*.

Het verschil is niet bevredigend te verklaren, en op voorhand is niet te zeggen welke statistiek het meest reële beeld geeft. De *SSA* vraagt aan be-

Tabel 1. Werkzame personen in deeltijd, aandeel in aantal werkzame personen, in procenten

	AKT	SSA
1975	14,7	
1977	15,8	
1979	17,0	
1981	18,8	19,7
1983	21,6	22,1
1985	23,5	25,7 a)

a) Raming CPB.

Bron: CBS, Arbeidskrachtentellingen en Statistiek Structuur Arbeidsplaatsen.

drijven op te geven welke banen niet als voltijds zijn overeengekomen, en sluit zo het beste aan bij de definitie van deeltijdarbeid („arbeid die regelmatig en volgens arbeidscontract wordt verricht gedurende een werkweek die korter is dan gebruikelijk voor de betreffende onderneming of bedrijfstak”). De *AKT* vraagt aan mensen hoe lang men per week werkt, waarbij de onderzoeker het aantal deeltijdbanen kan berekenen, door de streep bij bijvoorbeeld 35 uur te trekken. Men zou echter verwachten dat een enquête bij personen meer deeltijdbanen te zien zou geven dan een enquête – op één moment – bij bedrijven aangeeft. Thuiswerkers en oproepkrachten bij voorbeeld zullen desgevraagd vaak aangeven te werken, terwijl zij bij de *SSA* alleen meetellen indien zij op de teldatum op de loonlijst van het bedrijf voorkomen. De *AKT* geeft de laatste jaren een veel grotere toename van de werkgelegenheid te zien dan enquêtes bij bedrijven: in 1983-1985 respectievelijk bijna 160.000 en 70.000. Dit beeld wordt waarschijnlijk mede beïnvloed door het in toenemende mate voorkomen van allerlei flexibele arbeidscontracten, die niet per se in deeltijd verricht behoeven te worden. Daarnaast dient te worden opgemerkt dat toen in het voorjaar de *Middellange-termijnraming* door het CPB werd opgesteld, men nog niet over de *AKT*-cijfers van 1985 beschikte, maar wel over de *SSA* van 1984. Momenteel kennen we de gegevens van de *AKT* 1985 wel, en die geven toch te denken.

In 1980 vertonen de twee statistieken nauwelijks een verschil en ook in 1983 was het gering. In 1985 was het daarentegen aanzienlijk. Dit is geen onbelangrijke constatering. Als de percentages waarop het CPB zich baseert een juist beeld te zien geven, dan is het bijna aan de lage kant om voor 1986 een percentage deeltijd van 26 en –

gezien de toename in 1981-1985 – voor 1990 van 32 te schatten. Maar als de afvlakking van de toename die de *AKT* te zien geeft juist is – een toename van 2,8 procentpunt in 1981-1983 en van 1,9 procentpunt in 1983-1985 – dan is een sprong van zes procentpunten in vier jaar erg groot. Op zich doet het precieze deel van de werkzame beroepsbevolking dat in deeltijd werkt er natuurlijk niet zoveel toe, maar wel de toename die men kan verwachten.

Personen

Laten we eens proberen enige helderheid te krijgen door ons te concentreren op de ontwikkeling van het aantal personen. Het CPB neemt aan dat er in de periode 1986-1990 – zonder extra beleid – van een toeneming van het aantal deeltijdwerkers met 290.000 sprake zal zijn. Inclusief de verandering in 1985-1986 is dat ongeveer 330.000. Uitgaand van het percentage deeltijd uit de *AKT* 1985 komt men op 1.210.000 mensen in deeltijd in 1985 (23,5% van 5.144.000). Indien dit met zo'n 330.000 zou toenemen, komen we voor 1990 op 28 procent uit. In het navolgende zal ik me op deze cijfers baseren. Nogmaals, in het licht van de CPB-prognoses zou een toename met 330.000 mensen enige vertraging van de groei uit het nabije verleden inhouden, maar in het licht van de *AKT*-cijfers een terugbuigen van de afvallende trend.

Tabel 2. Werkende personen, absolute aantallen x 1.000, en het aandeel van deeltijdwerkers in procenten a)

	1981	1985	1990 b)
Werkende personen	5.108	5.144	5.500
w.v. deeltijd	962	1.210	1.540
mannen	253	290	350
vrouwen	709	920	1.190
w.v. voltijd	4.156	3.934	3.960
mannen	3.265	3.124	3.140
vrouwen	881	810	820
Percentages:			
– deeltijd mannen	7	8,5	10,0
– deeltijd vrouwen	44,6	53,2	59,2
– deeltijd totaal	18,8	23,5	28,0

a) Het CPB verwacht in 1986-1990 300.000 extra werkende personen (afgezien van extra beleidsmaatregelen). Er is daarnaast met een toename in 1985-1986 rekening gehouden. 28% van 5.500.000 levert 1.540.000 in deeltijd op. Vrouwen in deeltijd zijn als restpost berekend.

b) Prognose.

Bron: CBS, *Arbeidskrachtentellingen*; CPB, 'geactualiseerde basisprojectie 1990' volgens het regeerakkoord, berekeningen Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

1) W. Albeda, Het Nederlandse werkgelegenheidsprobleem, *ESB*, 15 oktober 1986.

2) Centraal Planbureau, *Centraal Economisch Plan 1986*, blz. 219.

3) Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, *Rapportage Arbeidsmarkt 1986*, blz. 68.

Wie zullen er in 1990 in deeltijd werken? Dat is wel te schatten. Uitgaande van de door het CPB voorspelde toename van werkgelegenheid in arbeidsjaren en met doortrekking van de vrij stabiele ontwikkeling van aantallen mannen in deeltijd, en van mannen en vrouwen in voltijdsbanen, kan het aantal werkende vrouwen in deeltijd als restpost worden geschat. De 'vertaalslag' levert tabel 2 op.

De vraag is nu of de verwachting van een zonder meer toenemende stijging reëel is. We kunnen die op drie manieren trachten te beantwoorden. Allereerst door te kijken naar ervaringen in landen met een hoger percentage deeltijdarbeid dan Nederland. Vervolgens, door de bedrijfstakken waar er van veel deeltijd sprake is te bezien. En ten slotte kunnen we de door werknemers en werkgevers uitgesproken voorkeuren bekijken.

Scandinavië

De ontwikkeling van deeltijdarbeid in de drie landen waar dit een hoger aandeel heeft dan in Nederland, Denemarken, Noorwegen en Zweden, is weergegeven in tabel 3. In de jaren zestig was in Noorwegen, in 1973-1979 in Zweden en in 1973-1982 in Denemarken sprake van een stijging van het aandeel van deeltijdarbeid die vergelijkbaar is met die in Nederland in 1979-1985. Daarop trad een stabilisatie van dit aandeel in. Terzelfder tijd vond binnen de groep deeltijdwerkers een ontwikkeling plaats in de richting van meer 'langdurige deeltijd' (meer mensen gingen 30-35 uur werken, minder 20 of minder). Beide ontwikkelingen hingen samen met een, in vergelijking met het verleden, gunstige werkgelegenheidsontwikkeling.

Tabel 3. Aandeel deeltijdarbeid in 3 Scandinavische landen, in procenten

	1973	1979	1982	1985
Denemarken	21,2	22,1	23,6 a)	23,9 b)
Noorwegen	23,5	27,3	28,8	28,6
Zweden	18,0	24,2	25,6	24,6

a) 1981, b) 1984.

Bron: OESO, *Employment Outlook 1985*, blz. 26 en 1986, blz. 18; (Deens) Ministry of Labour, *Labour market and labour market policy*, oktober 1985, tabel a1 en a4.

Het is dus mogelijk dat er een 'verzadigingsniveau' van deeltijdwerkers bestaat. Niet alle werkers hebben een preferentie voor deeltijdarbeid. Velen accepteren een dergelijke baan omdat er niets anders te krijgen is, anderen hebben er een meer permanente voorkeur voor. In elk geval is de notie van een bepaald verzadigingsniveau niet onredelijk. De vraag is dan waar dat zou kunnen liggen. Om hierover meer te weten, dient het gemiddelde aandeel opgesplitst te worden in dat van mannen en vrouwen.

Tabel 4. Aandeel deeltijdwerkers naar sexe, 3 Scandinavische landen, in procenten

	1973		1979		1985 b)	
	M	V	M	V	M	V
Denemarken	4,47	45,1	5,2	46,3	8,8	42,4
Noorwegen	8,7	47,6	10,6	51,6	11,5	43,0
Zweden	3,7	38,8	6,5	46,2	6,5	43,3
Nederland	5,4 a)	39,8	6,0	43,4	8,5	53,2

a) 1975.

b) Scandinavische landen schatting.

Bron: zie tabel 3.

Tabel 5. Deeltijdbanen naar bedrijfstakken, aantal x 1.000 en in procenten van de totale werkgelegenheid in de betreffende bedrijfstak

	Aantal	Percentage, vrouwen			Percentage, mannen		
		1984	1980	1982	1984	1980	1983
Detailhandel	143,2	50,0	53,4	59,5	16,1	18,1	19,6
Maatschappelijk werk	141,1	66,6	68,0	71,2	14,9	15,2	19,9
Onderwijs	115,6	45,9	50,5	57,4	19,6	23,1	22,6
Medische en veterinaire diensten	105,6	30,1	33,4	40,5	7,5	9,0	12,4
Schoonmaakbedrijven en kappers	88,4	79,8	80,5	84,1	38,1	36,8	39,1
Zakelijke diensten	62,8	46,3	45,8	48,5	12,2	9,7	13,8

Bron: CBS, SSA; Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

In 1985 had Nederland van deze vier landen het hoogste aandeel in deeltijd werkende vrouwen (de vergelijking is reëel, omdat men zich in de Scandinavische landen ook op AKT-achtige enquêtes bij huishoudens baseert). Aangezien deze landen het hoogste aandeel in deeltijd werkende vrouwen ter wereld hebben, heeft Nederland het wereldrecord. Opmerkelijk is dat in de drie Scandinavische landen het aandeel in deeltijd werkende vrouwen zich enigszins stabiliseerde op het moment dat de werkgelegenheid weer wat aantrok. In zowel Denemarken als Noorwegen blijken deeltijdwerkers momenteel meer uren te gaan werken, zodat de werkgelegenheid in personen de laatste jaren minder stijgt dan in volume 4). Er is daar echter wel van een toename van het aantal mannen in deeltijd sprake.

Bedrijfstakken

Er werken veel mensen in deeltijd in bedrijfstakken waar de afgelopen jaren de werkgelegenheid, zowel in volume als personen, sterk toenam.

Het is niet duidelijk of er van een bepaald 'verzadigingsniveau' van deeltijd per bedrijfstak kan worden gesproken. Men krijgt nauwelijks die indruk, maar gezien de macro-cijfers zou het beeld voor 1985 wel eens anders kunnen zijn. Per bedrijfstak zijn in elk geval grote verschillen mogelijk. Opmerkelijk is ook het veel wisselender patroon bij mannen in deeltijd, waar er geenszins van een *continue* toename sprake is.

Niet zozeer het feit dat in sommige bedrijfstakken een verzadigingsniveau

bereikt of in zicht lijkt, maar meer het vermoeden dat de werkgelegenheid juist in de bedrijfstakken met een hoog deeltijdsaandeel de komende jaren relatief minder zal toenemen dan voorheen maken het bereiken van de met de macro-prognoses voorspelde deeltijdniveaus er niet makkelijker op.

In het voorgaande is nog afgezien van de taakstelling van het regeerakkoord, om bovenop de autonome groei van deeltijdarbeid 50.000 extra banen te creëren, voornamelijk bij de overheid en de collectieve-bedrijfssector (dat wil zeggen onderwijs, medische en veterinaire diensten, maatschappelijk werk en sociaal-culturele instellingen). Zo'n 39,3 procent van het daar aanwezige personeel werkte in 1985 in deeltijd (volgens de AKT): 58,5 procent van de vrouwen, 18,8 procent van de mannen. In 1981 was het in totaal 34,8 procent. Bij een onveranderde toename van deeltijd zal het aantal deeltijdwerkers met zo'n 120.000 toenemen tot 44 procent van het totaal van overheid en collectieve-bedrijfssector in 1990. Bij een ophoging met 35.000, zoals uit het regeerakkoord kan worden afgeleid, wordt dat 45 procent. Dan zal, ruwweg toegerekend, bijna twee derde van de vrouwen in deze sector in deeltijd werken en iets meer dan een vijfde van de mannen.

Voorkeuren

De meest onzekere factor in de ont-

4) Norwegian Ministry of Finance, *Long-term programme 1986-1989*, Report no. 83 to the Storting, 1984-1985, blz. 133.

wikkeling is wat vragers en aanbieders op de arbeidsmarkt nu precies willen. In opdracht van de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek (OSA) wordt daar momenteel studie naar verricht. Recent verscheen er een publikatie van de Europese Gemeenschap, waar de vraag naar voorkeuren expliciet aan de orde kwam. Daaruit kwam het volgende naar voren 5):

- werkgevers in de EG-landen in de industrie zien niet veel in deeltijd. Zestig procent zag daartoe in het geheel geen mogelijkheid. Ze waren van mening dat slechts een zeer klein deel van de voltijdsbanen in deeltijd omgezet zou kunnen worden;
- in bedrijfstakken waar er al van veel deeltijdarbeid sprake is, zoals de detailhandel, zien werkgevers wel verdere mogelijkheden. Zo'n drie kwart staat daar positief tegenover, waarbij het vooral om de kleine bedrijfjes gaat (in de grote is er al veel deeltijd);
- ook de werkenden staan positief tegenover een uitbreiding van deeltijd, maar vooral in bepaalde 'uurgroepen'. Volgens de EG-enquête werkt in Nederland 11,2 procent van de werkzame bevolking minder dan 20 uur, en zou 9,7 procent dat het liefst willen, werkt 8 procent 20 - 29 uur en is dat voor 13,1 procent ideaal, werkt 4,9 procent 30 - 34 uur en is dat voor 12,4 procent ideaal. Vooral in de laatste 'uurgroep' lijken dus mogelijkheden te bestaan. Hierbij dient te worden vermeld dat ook in Denemarken veel meer mensen 'ideaal' in deeltijd wilden werken dan 'feitelijk', terwijl die feitelijke toename toch stagneerde;
- uit gegevens van Arbeidsbureaus ten slotte is bekend dat ingeschreven werkzoekenden relatief weinig voor deeltijd voelen. Maar zo'n tien procent van de ingeschreven werkzoekenden wenst een baan van 35 uur of minder en, opmerkelijk genoeg, ook van de ingeschreven werkzoekende vrouwen maar zo'n 20 procent (terwijl meer dan 50 procent van de werkende vrouwen in deeltijd actief is) 6).

Al met al lijken er vooral mogelijkheden te bestaan in het omzetten van voltijdsbanen in banen van 30 - 34 uur, en zullen daar vooral werkenden gebruik van willen maken.

Conclusies

Uit het voorgaande kunnen drie conclusies worden getrokken.

- Hoewel niet precies bekend is hoeveel mensen er in deeltijd werken, kunnen prognoses opgesteld worden die, hoewel men ze uit verschillende invalshoeken als 'laag' of 'hoog' zou kunnen betitelen, niet irreëel lijken. De prognose van het

CPB vermeldt weliswaar een zeer hoog percentage deeltijd voor 1990 (32%), maar dat hangt mede samen met de statistische gegevens waarop men zich baseert. Op basis van de *Arbeidskrachtentelling* kan men, bij een gelijke toename in personen, een lager percentage van 28 voorzien. In vergelijking met andere landen met zeer veel deeltijdarbeid lijkt dit percentage wellicht reëler. Belangrijk is evenwel te onderkennen dat dit, gegeven de ramingsmethodiek van het CPB, voor de toename in personen niet veel uitmaakt.

- Dit neemt niet weg dat Nederland al het hoogste aandeel werkende vrouwen in deeltijd ter wereld lijkt te hebben. Zeker gezien het hoge aandeel deeltijdwerksters in enkele bedrijfstakken waarvan de werkgelegenheid in de toekomst minder onstuimig zal toenemen dan in het nabije verleden het geval was, is het niet ondenkbeeldig dat de stijgende trends afvlakken. Ervaringen in Scandinavische landen maken dat niet onaannemelijk.
- Het kabinet heeft zich daarenboven extra toename van deeltijd, zowel in de collectieve als particuliere sector, ten doel gesteld. Wil dit doel bereikt worden, dan zal het nodig kunnen blijken dat sociale partners en overheid zich gezamenlijk beraden welke maatregelen daarbij behulpzaam kunnen zijn. Dat het allemaal vanzelf gaat is niet vanzelfsprekend.

Pieter Boot

* De auteur is verbonden aan het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Directie Algemene Beleidsplanning. Het artikel is geschreven op persoonlijke titel. Met dank aan drs. J.M.J. op de Beke, dr. R. Gerritse en B. Lok voor hun commentaar op een eerder concept.

5) Commission of the European Communities, *European Economy*, nr. 27, maart 1986, met name blz. 53, 80 en 87. De OSA heeft verschillende deskundigen verzocht vraag- en aanboddeterminanten van deeltijdwerk te analyseren. In de loop van 1987 zijn daarvan resultaten te verwachten.

6) *Rapportage Arbeidsmarkt 1986*, blz. 70.

Onderzoek

Drs. F.J. Jansen: Algemene en vaste kosten in het bouwbedrijf. Economisch Instituut voor de Bouwnijverheid, Amsterdam, 1986.

B. Vrijhof en S. Andriessen: Ziekteverzuim 1981-1985. Stichting CCOZ, Amsterdam, 1986.

N.C.M. van Niekerk (red.): Veranderingsoperaties in de publieke sector: doorgaan, maar hoe? Instituut voor onderzoek van Overheidsuitgaven, 's-Gravenhage, 1986.

M. Tack, J.C. Mulder: Arbeidstijdverkorting en vervoerpieken; een prognose voor 1990. ISO-rapport nr. 60, Delftse Universitaire Pers, 1986.

J.H.M. van Kesteren: Van planning naar beleid. Onderzoek Ontwikkelingsprojecten. Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk, 1986.

J. Vijgen en R. van Engelsdorp Gastelaars: Stedelijke bevolkingscategoriën in opkomst. Nederlandse Geografische Studies, 22, Universiteit van Amsterdam, 1986.

H.C. Dekker en H.P.A.J. Langendijk: De beheersing van de (kosten van) accountantscontrole in Nederland. Research memorandum 8618, Economische Faculteit, Universiteit van Amsterdam, 1986.

P.R. Heij e.a.: Gedecentraliseerd welzijnsbeleid. Distributiecentrum Overheidspublicaties, 's-Gravenhage, 1986.

A.F.M. Nijsen, G. Regter en U. Struiken: Het aantal ondernemingen, een indicator van economische groei? Economisch Instituut voor het midden- en kleinbedrijf, Zoetermeer, 1986.

Vereniging van Nederlandse Gemeenten: Gemeentelijke heroverwegingen. 's-Gravenhage, 1986.

J. van der Meulen: De ontwikkeling van China's markteconomie „van gaarkeuken tot restaurant“. Rapport 8614/F, Centrum voor bedrijfseconomisch onderzoek, Erasmus Universiteit Rotterdam, 1986.

J. Dijkstra: Een beschouwing over het middelenbegrip in de Staat van herkomst en besteding van middelen. Rapport 8612/ACC, Centrum voor bedrijfseconomisch onderzoek, Erasmus Universiteit Rotterdam, 1986.

J.G. Lambooy en P.H. Renooy: Informal economy and the labour market; relations with the economic order. Research memorandum 8616, Economische Faculteit, Universiteit van Amsterdam, 1986.

R. Maes: Een methodische kijk op informatiebeleidsvorming en informatieplanning. Research memorandum 8612, Economische Faculteit, Universiteit van Amsterdam, 1986.

W.J. Jansen: Een opzet voor een intertemporeel wisselkoersmodel. Discussion paper series 8614/G/M, Erasmus Universiteit Rotterdam, 1986.

C.G. de Vries: Theory and relevance of currency substitution with case studies for Canada and the Netherlands Antilles. Discussion paper series 8616/G, Erasmus Universiteit Rotterdam, 1986.